

ГЛАСНИК ГЕОГРАФСКОГ ДРУШТВА РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ
HERALD OF THE GEOGRAPHIC SOCIETY OF THE REPUBLIC OF SRPSKA

ГОДИНА 1999.
YEAR 1999.

Свеска 4
Volume 4

UDK: 911.3:32(497.1)"1991/1995"

Оригиналан научни рад
МИЛОШ БЈЕЛОВИТИЋ

О ПОТРЕБИ ИЗУЧАВАЊА ГЕОГРАФСКИХ ПОСЉЕДИЦА
ГРАЂАНСКОГ РАТА 1991-1995. ГОДИНЕ ПО СРПСКИ НАРОД НА
ПРОСТОРУ БИВШЕ СФРЈ¹

Извод: Српски народ је разарање друге Југославије и грађански рат на простору Хрватске и Босне и Херцеговине 1991-1995. године платио највећим географским поразом од времена турских освајања. Изгубио је око 21000 km² свог етничког простора или 45% тог простора изван СР Југославије. Истовремено са тих простора протјеран је преко један милион српског становништва (400 000 из Хрватске и преко 600 000 у Босни и Херцеговини). Потребно је одмах прићи систематском географском и другим истраживањима посљедица тог рата.

Кључне ријечи: рушење СФРЈ, сецесија, грађански рат, геноцид, етничко чишћење, ентитет Република Српска, географске посљедице рата.

Abstract: Serb people paid the destruction of the second Yugoslavia and civil war on the territory of the Croatia and Bosnia and Herzegovina 1991-1995, by the greatest geographical defeat from the times of the Turkish conquest. Serb people lost about 21000 km² of his SER or 45% of the SER out of SR Yugoslavia. At the same time more than one million Serbs expelled from these territories (400 000 from Croatia and over 600 000 in B and H). It is necessary to make the systematic geographical researching of the civil war consequences very soon.

Key words: disintegration of SFRJ, secession, civil war, genocide, ethnic cleaning, entity of the Republic of Srpska, sanctions, geographical consequences of the war.

Српски народ је разарање друге Југославије изнутра и извана у грађанском рату 1991-1995. године, платио највећим географским поразом послије турских освајања. Катастрофалан пораз од бројних домаћих и страних противника, у рату наметнутом српском народу, огледа се двоструко: 1. у губитку вјековног српског етничког простора (СЕП) од око 21000 km² у Хрватској и бившој Босни и Херцеговини и 2. у протјеривању око једног милиона српског становништва.

¹ Редовни професор у пензији, Бањалука. Рад примљен 27. 09.1999.

¹ Неизмјењен текст саопштења на научном скупу ПЕРСПЕКТИВЕ И ПРАВЦИ РАЗВОЈА ГЕОГРАФСКЕ НАУКЕ, који су организовали Географски факултет и Географски институт Јован Цвијић из Београда 13. и 14. новембра 1997. године у Брезовици.

Због тога постоји хитна и неопходна потреба за систематским организовањем географских и других истраживања бројних посљедица грађанског рата по српски народ на простору бивше СФР Југославије.

Ниједан велики пораз народа током историје није дошао изненада, он се може предвиђати и мора се одговарајућом политиком, ако не спријечити, а оно барем ублажити. Узроци посљедијег пораза српског народа су наравно веома сложени и није их лагано рангирати, што у овом случају није ни битно.

Главни узрок садашњег пораза српског народа лежи у чињеници усвајања почетком овог вијека идеје **југословенства** од стране водећих интелектуалаца и политичких вођа Краљевине Србије. Међу њима, видно мјесто заузима највећи географ Јужних Словена Јован Цвијић, који, као и друге водеће личности није у тој идеји сагледавао и њене погубне могућности за српски народ. Идеја југословенства, претвара се у идеју уједињења трију главних јужнословенских народа („једног са три имена“ по тадашњој терминологији) у првој држави Јужних Словена. Краљ Александар, један од главних реализатора идеје југословенства, платио је својом главом ову заблуду. Друга Југославија, настала такође на милионским српским жртвама и идеологији комунизма у виду „братства и јединства“ као и са „неважним“ републичким границама, али зато веома важним приликом разарања друге Југославије. Сви народи Југославије друге, изузев Срба, много су добили резултатима величанствене НОБ. Тако су Словенци добили излазак на Јадран, Хрвати Истру са дијелом јадранских острва и први пута Барању. Црногорци, Македонци и на крају Муслимани - народност и нацију, док су само Срби географски остали тамо где су били и прије тог рата, изван своје матичне државе, Срби у Босни и Херцеговини и Хрватској.

Тако је српски народ кроз готово цијели XX вијек био изложен процесу денационализације, и што је најгоре, и из властитих редова. Док су се други народи на простору Југославије припремали за стварање својих националних држава - српски је народ усвојио идеју југословенства са лажним уједињењем, братством и јединством и интернационализмом. Побједнички народ у I и II свјетском рату, великородушно и наивно, заслугом својих политичких и интелектуалних вођа, пружио је могућност пораженима у I и II свјетском рату, да припремају стварање својих националних држава, а да сам при том остане са милионским становништвом изван матичне републике! Као награду, он је једини добио двије покрајине у својој републичкој држави!

Прихватање идеје југословенства види се и у чињеници, да су Срби и Црногорци једини прихватили обје Југославије као своје државе, док су сви остали народи ту државу најприје прихватили као свој спас, а затим се у њој спремали за стварање својих националних држава. Они су користили прилике у свјетском рату као и у протеклом грађанском рату, да што прије и лакше остваре своје независне националне државе и то уз помоћ међународне заједнице, која је послије слома СССР, оцјенила да јој држава као што је Југославија, није више потребна! Као парадокс остаје чињеница, да се остатак друге Југославије и даље назива истим именом, иако у тој држави живе само два словенска народа, уствари само један, српски народ. Зар није

боље и сврсисходније, да се та држава назива именом тог или тих народа - Србија и Црна Гора? Тако смо остали као једина европска држава, која нема свој национални назив у имену државе!

Како стварање тако и рушење прве Југославије, српски је народ платио милионским жртвама, рушење друге милионом прогтераних становника са својих вјековних огњишта, од Славоније, преко Баније, Кордуна, Лике, Далмације, Босанске крајине до Озрена, српског Сарајева, Мостара и других територија српског етничког простора (СЕП).

Географски чиниоци најтежег пораза српског народа крајем XX вијека, могу се свести на неколико важнијих, као што су:

1. веома развучена и некомпактна територија СЕП, од Куманова и Трећиња на југу до Сомбора, Пакраца, Карловца, Задра, Гламоча и Купреса на сјеверу и западу, као и веома изломљена линија СЕП на простору бивше Босне и Херцеговине.

2. велика измјешаност са другим народима и слаба повезаност СЕП на простору сјеверне Босне.

3. СЕП је вјековима на границама великих држава (Турска, Аустрија, Венеција) са различитим религијама и културама на којима се додирују и мијешају православље, католичанство и ислам.

4. смањивање наталитета српског становништва почев од XX вијека, почев од сјевера и сјеверозапада, постепено се проширило од Војводине на централну Србију, која је данас у процесу демографског изумирања.

5. посљедице ратних страдања и смањивања наталитета се виде у слабљењу унутрашњих миграција, које су освјежавале становништво Славоније и Војводине.

Далеко су сложенији други чиниоци који су били подлога за катастрофалан пораз српског народа у протеклом грађанском рату на простору бивше СФР Југославије.

1. Српски народ једини на простору бивше СФРЈ није имао свој национални програм, није знао шта хоће, може и треба да ради. Инострана помоћ сецесионистичким снагама у Словенији и Хрватској, а затим и у Босни и Херцеговини и Македонији, имала је одлучујућу улогу у разбијању СФРЈ, која је послије слома СССР изгубила *raison d'être* постојања.

2. Улазак у сукоб са бројним унутрашњим и страним противницима, а да се при том није осигурао ниједан савезник за такву борбу, можда је и посљедица непостојања националног програма српског народа, односно његова инкорпорација у СФРЈ. Спашавање вјештачке државе против воље већине њених народа није се могло извести. А тежак положај српског народа изван СР Југославије, дошао је до пуног изражaja при kraју грађанског рата, у 1995. години.

3. Денационализован изнутра југословенством, уједињењем, братством и јединством, притиснут извана јаким силама старих непријатеља - Њемачка, Аустрија, Ватикан, а касније и некадашњих савезника из два свјетска рата - Француска, Енглеска и САД и посебно медијски сатанизован, српски народ је стекао нужне предуслове да буде тешко поражен. Лице, које га је позвало паролом: „Сви Срби у једној држави“ на борбу за очување Југославије, иза неколико година напушта овај позив, савјетујући прилагођавање јачим противницима.

4. Новоформиране и ни од кога признате државе - Република Српска Крајина и Република Српска Босна и Херцеговина (која се касније одрекла назива БиХ) са веома издуженим и непогодним географским и војним положајем, али и војном надмоћи, захваљујући резервама JHA, војнички су се добро држале до пред крај грађанског рата. Тад су биле изложене истовременом дјеловању модернизоване хрватске војске, муслиманске војске, снага за брза дејства и по први пут војних снага НАТО пакта. Концентричним дјеловањем хрватска је војска муњевито скршила отпор РСК, а концентричним дјеловањем наведених ратних снага разбијена је војска Републике Српске у јужном дијелу Крајине. Ипак, Република Српска се успјела одржати захваљујући свјетској дипломатији и отпору своје војске.

Уједињавање Републике Српске Крајине и Републике Српске била је само једна од парола за обману свог народа, јер кад је требало Република Српска Крајина је напуштена без испаљеног метка, како од стране СР Југославије тако и од стране Републике Српске!

Према досадашњим искуствима ратних миграција становништва, враћа се мање од половине покренутог. Од око 400 000 протјераног српског становништва из Хрватске (Република Српска Крајина и градови) милиони се и хтјети вратити евентуално 10-20%, углавном старијег становништва, да може умријети у својим кућама и сахранити се поред својих предака. Мишљења смо, да би све стране требале омогућити повратак свим лицима старијим од 50 година. У садашњим околностима то неће бити могуће, јер је политика још јача од хуманости.

Српско питање у Хрватској, по нама, решено је заувијек поразом и протјеривањем српског народа са његових вјековних огњишта у Славонији, Банији, Кордуну, Лици и Далмацији. Оно што је преостало или ће се вратити, биће само скупина осуђена како на брзо изумирање тако и на још бржи процес асимилације.

Другачије су околности протјераника са простора Босне и Херцеговине, који су нашли смјештај у Републици Српској. Према попису од марта 1996. године таквих је лица било 460 000. Свега неколико процената од њих је изразило жељу да се врати у МХ Федерацију и то старијег становништва. Други је случај са око 250 000 изbjеглица из Босне и Херцеговине, који су нашли смјештај у СР Југославији, углавном у Војводини и Београду. Мишљења смо, да се од ове групације може вратити највише до једне четвртине. Млади су се снашли, а најспремнији су већ у иностранству. Тврдимо да и данас постоје стамбени објекти, који могу примити таква лица, наравно не према њиховим жељама. Један дио таквог становништва не жели се више враћати на просторе географске и друге несигурности.

Шта сада да ради српски народ на свом трагичном путу националног уједињења, прецизније на очувању свог преосталог етничког простора послије тешког пораза у грађанском рату? Још увијек има политичара који говоре о побједи српског народа у протеклом рату! Погледати истини у очи је веома тешко, али и нужно. Паметном политиком СР Југославија је сачувана од директних ратних уништења, иако је много страдала од до тада невиђених санкција и много помагала српски народ с оне стране Дрине. Можда је она и сачувана на рачун губитка половине СЕП западно од Дрине?

Потребно је изградити национални програм српског народа узетог у његовој целини. Треба почети од ширења свијести да је потребно имати више од двоје дјече у породици, што се може обезбиједити правилном популационом политиком. Нужно је јачати националну свијест српског народа, данас прије свега потискивањем идеје југословенства. Своје националне ознаке - језик, писмо, обичаји и религија - не смију се ни по коју цијену жртвовати свјетским новотаријама. Битне ознаке српског народа његовала је и његује и данас најбоље Српска православна црква. Освјешћивање народа треба истовремено кренути одоздо, из породице и основне школе, као и одозго, из интелектуалних кругова, који су нажалост веома поларизовани. Мало ће бити користи од интелектуалаца који стоје иза југословенства, које разводњава националну свијест српског народа, већ иначе добро уздрману.

Нужно је изграђивати стратегију одбране остатка СЕП изван СР Југославије, док је одбрана таквог простора на југу СР Југославије, већ давно угрожена, до нивоа пропasti првом повољном приликом!

Залажемо се за просторно, географско окупљање и концентрацију српског народа. Мишљења смо да је велик дио изгубљеног српског етничког простора у посљедњем рату, добрим дијелом и посљедица његове некомпактности.

У Републици Српској, тој јединој и великој побједи српског народа у грађанском рату, треба плански насељавати рубне општине према МХ Федерацији, јер су оне прва брана. Својим малобројним становништвом и великим пространством, оне су биле изложене снажном притиску непријатеља (од Гламоча до Крупе на Уни).

У грађанском рату преломљено западно крило српског етничког простора, изгубљено за српски народ заувијек или привремено, остаје за садашњу и будуће генерације тешка трагедија и незаборав српске нације. Очito је, да сами нисмо могли одбранити те просторе пред удруженим снагама противника.

Потребно је одмах прићи организованом, систематском истраживању бројних и сложених географских посљедица ратних збивања 1991-1995. године по српски народ на простору бивше СФР Југославије. Најлакше се може урадити евиденција стотине хиљада протjerаника са српског етничког простора, који се данас готово подједнако налазе смештени у СР Југославији и Републици Српској. Ова истраживања требају стећи јаку подршку не само географске него и шире друштвене јавности и државе. Иницијативу за таква истраживања требају покренути све географске институције српског народа као што су: Географски институт Јован Цвијић САН из Београда, Географски факултет и Српско географско друштво из Београда, Одсјек за географију Природноматематичког факултета и Географско друштво Републике Српске из Бањалуке, Географски институт Природноматематичког факултета из Новог Сада и Одсјек за географију Природноматематичког факултета из Приштине.

Запрепашћујућа је незаинтересованост географске и друге јавности за у историји невиђен егзодус српског народа у 1995. години. У Београду није било јавно израженог саосјећања за протjerанике!!!

Велике тешкоће налазе се у садашњем и ближем развоју српског народа. Његово западно крило, заправо његов остатак из посљедњег

рата, оличен у Републици Српској, повија се пред јаким бурама извана, али и унутрашњом неслогом. Његово очување представља императивни задатак цјелокупног српског народа. На другој страни, српски народ у Србији зашао је у процес демографског изумирања, ломљен бременом санкција извана, али и разривањем изнутра идејама југословенства и социјализма, изгледа потребних само српском народу, иако их је два пута за редом платио милионским жртвама и губитком половине српског етничког простора изван треће Југославије.

Па ипак, упркос такве садашњости и блиске перспективе, надамо се, да у српском народу има довољно отпорности и снаге, да заустави своју демографску низбрдицу, да се унутрашњим снагама оспособи да свој географски простор може и мора сачувати за себе и будуће генерације. Вјерујемо да ће то генерације које долазе хтјети, знати и моћи урадити боље, него што су то урадиле генерације у овом крвавом и трагичном по српски народ XX вијеку. Уколико то оне не буду могле онда је нужност губљења и садашњег српског етничког простора само питање времена.

ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ

1. Гњато Р. (1995); Република Српска - Географске детерминанте интегралног и регионалног развоја. Зборник радова симпозијума Ресурси Републике Српске. Бања Лука, 5-18.
2. Илић Ј. (1993); Срби у Хрватској - Насељавање, број и територијални размештај. Едиција Етнички простор Срба, књ. 3. Београд, 7-172.
3. Рудић В. (1993); Југословенство, бивша Југославија и њене друштвено-географске карактеристике. Зборник Географског факултета, св. 42, Београд, 17-25.
4. Спасовска М.
- Живковић Д. (1992);
Степић М. Етнички састав становништва Босне и Херцеговине. Едиција Етнички простор Срба, књ. 2. Београд, 1-104.
5. Бјеловитић М. (1996); Географске посљедице грађанског рата 1991-1995. по српски народ на простору бивше СФРЈ. Гласник Географског друштва Републике Српске, св. 1. Бања Лука, 49-65.
6. Јакшић Д. (1995); Република Српска, становништво, ресурси. Бања Лука, 1-247.
7. Попис избеглих и расељених лица у Републици Српској, март 1996. Сарајево. Републички завод за статистику. Бања Лука, 1-189.
8. СР Босна и Херцеговина, Просторна карта према националној припадности. Р 1:700 000. Геодетски завод БиХ, Сарајево 1991.

Miloš Bjelovitić

SUMMARY

THERE HAVE BEEN DISCUSSED THE GEOGRAPHICAL CONSEQUENCES OF THE CIVIL WAR 1991-1995 FOR THE SERB PEOPLE IN THE TERRITORY OF THE FORMER YUGOSLAVIE

In his near history the Serb people had greatest defeat by disintegration of SFRY and by the civil war 1991-1995. Due to that the old SER of about 21 000 km² (Western Slavonia, Banja, Kordun, Lika, Northern Dalmatia, half of Bosnian Kraina and Ozren, most part of Sarajevo, Neretva valley etc) were lost.

At the same time about one million people or half of a Serb outside the SR Yugoslavia were expelled. The expelled people (about 400 000 from Croatia and over 600 000 people from former Bosnia and Hercegovina) were settled down almost equally on the territory of SR Yugoslavia (9/10 from those from Croatia and about 250 000 from Bosnia and Hercegovina) and Republic of Srpska, the only great success of the Serb people in the civil war (about 500 000 mostly from former Bosnia and Hercegovina).

It is necessary to make a systematical geographical and other researching of war consequences, first of all of over a million of the expelled Serb people. Because of that, the united efforts of the geographical institutions and the support of the state were needed for that task.